

नेपाल बहुसूचक सर्वेक्षण (NMICS) २०१४

प्रेस विज्ञप्ति

काठमाडौं, २०७२ फागुन १३ - आज केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले नेपाल बहुसूचक सर्वेक्षण (एनमिक्स) २०७१ बाट प्राप्त प्रमुख नतिजाहरू प्रकाशनमा ल्याएको छ। यस सर्वेक्षणबाट नतिजामा बाल मृत्युदर, पोषण, बाल स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, प्रजनन स्वास्थ्य, प्रारम्भिक बाल विकास, शिक्षा तथा साक्षरता, बाल संरक्षण, एचआइभी तथा एड्स, आमसञ्चारमा पहुँच र सूचना तथा प्रविधिको प्रयोग, सुर्ती तथा मदिरा सेवनसँग सम्बद्ध सूचकहरू सम्बन्धी तथ्याङ्क समावेश गरिएको छ।

बहुसूचक सर्वेक्षण युनिसेफद्वारा विकास गरिएको एक अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा सहमत भएको घरपरिवार सर्वेक्षण कार्यक्रम हो। यो महिला तथा बालबालिकाको अवस्था सम्बन्धी तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने सबैभन्दा बृहत् स्रोतमध्ये एक हो। यसले मुलुकहरूलाई सामान्यतः मानवीय विकास र विशेष गरी बालबालिका तथा महिलाहरूका स्थितिलाई अनुगमन गर्नका लागि तथ्याङ्कीय रिक्तता पूर्तिमा सहयोग गर्दछ।

नेपालमा मिक्सको पाँचौं चरण केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग तथा युनिसेफको प्राविधिक तथा आर्थिक सहकार्यमा मुलुकका सबै ७५ वटै जिल्लामा (२०१४ को जनवरीदेखि जुन महिनासम्म) क्षेत्रिय कार्य सञ्चालन गरेको थियो। सन् २०१० मा सम्पन्न भएको यसअघिको एनमिक्स सर्वेक्षणले नेपालको मध्य तथा सुदुर पश्चिम विकास क्षेत्रका २४ जिल्लाहरू मात्र समेटिएको थियो।

यस चरणको सर्वेक्षणले नमुनाका रूपमा छनोट गरिएका घरपरिवारको खानेपानीको गुणस्तरको परीक्षण (मिक्समा खानेपानी परीक्षण गर्ने विश्वकै दोस्रो मुलुक) गर्नुको साथै पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको पोषण स्थिति आङ्कलन गर्न तौल तथा उचाइ पनि मापन गरिएको थियो।

एनमिक्सले २०७२ वैशाख १२ गतेमा ७.८ रेक्टर स्केलको भूकम्प आउनु अगाडि नेपालका बालबालिका तथा महिलाको स्थितिबारे महत्वपूर्ण जानकारी प्रदान गरेको छ। भूकम्प पश्चात पुनर्निर्माण सम्बन्धी वित्तीय आवश्यकता पहिचान गर्न यस सर्वेक्षणबाट प्राप्त नतिजाहरूबाट नेपाल सरकारका विपद् व्यवस्थापनको लेखाजोखा गर्न कार्यमा सहयोग गरिएको थियो। सर्वेक्षणका नतिजाले सहस्राब्दी विकास लक्ष्यका उपलब्धि सम्बन्धी मूल्यांकनमा योगदान पुऱ्याएको छ।

यस सर्वेक्षणबाट प्राप्त नतिजा लिङ्ग, भौगोलिक क्षेत्र, शिक्षा, पारिवारिक सम्पत्ति तथा अन्य विशेषतासँग सम्बन्धित खण्डकित रूपमा प्रकाशन गरिएको छ। यस सर्वेक्षणमा १२,४०५ घरपरिवार समेटेको थियो जसअन्तर्गत १५ देखि ४९ वर्षका १४,९६२ महिला तथा पाँच वर्षमुनिका ५,३४९ बालबालिकाका आमा/स्याहारकर्ताहरूसँग अन्तर्वार्ता गरिएको थियो। यसबाहेक १,४९२ घरपरिवारमा खानेपानीको गुणस्तर पनि परीक्षण गरिएको थियो।

###

थप जानकारीका लागि सम्पर्क गरौं :

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, <http://www.cbs.gov.np>, फोन: ०१-४२४५९४६, ०१-४२४५९९३

शर्मिना मानन्धर, सञ्चार अधिकृत, युनिसेफ नेपाल, फोन: ९८०१००७९२२,

ईमेल : smanandhar@unicef.org

एनमिक्स- ५ परिणाम सारांश

बाल मृत्युदर

- नेपालमा कुल १,००० जीवित जन्म भएका बालबालिकामध्ये ३३ को मृत्यु हुने गर्दछ, कुल १,००० जीवित जन्म भएका मध्ये पाँच वर्ष मुनिका बालबालिकामा ३८ को मृत्यु हुने गर्दछ र नवजात मृत्युदर हरेक १,००० जीवित जन्ममा २३ जना रहेको छ ।
- शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रमा ठूलो भिन्नता रहेको छ, आमाको शिक्षा स्तर र पारिवारिक सम्पत्तिका साथमा क्षेत्रहरूका बीचमा पनि भिन्नता पाइन्छ । सबैभन्दा गरिब परिवारका बालबालिका धनाढ्य परिवारका बालबालिकाको दाँजोमा एक वर्ष र पाँच वर्ष नपुग्दै मृत्यु हुने सम्भावना बढी हुन्छ ।

पोषण

- नेपालमा पाँच वर्षका बालबालिकामा हरेक तीन जनामध्ये एक जनामा (३० प्रतिशत) मध्यम वा अति कम तौल रहेको थियो, ९ प्रतिशतमा भने अति कम तौल रहेको थियो ।
- एक तिहाइभन्दा बढी (३७ प्रतिशत) बालबालिका मध्यम वा अधिक पुड्का थिए, जसमा १६ प्रतिशत अति पुड्का थिए र ११ प्रतिशत मध्यम वा उग्ररूपमा दुब्लो रहेको थियो जसमध्ये पनि तीन प्रतिशत अति दुब्ला रहेका थिए ।
- केवल दुई प्रतिशत बालबालिका मात्र मध्यम वा अति मोटा थिए ।
- ६ महिनाभन्दा कम उमेरका ५७ प्रतिशत शिशुहरूलाई केवल स्तनपान मात्र गराइएको थियो । आमाको शैक्षिक अवस्थाअनुसार केवल स्तनपान मात्र गराउने कुरालाई प्रभाव पारेको थियो ।
- समग्रमा ६ देखि ८ महिनाका ७४ प्रतिशत शिशुहरूले अघिल्लो दिन कमसेकम एक पटक ठोस, अर्ध ठोस वा नरम खानेकुरा खाएका थिए । केटीहरूले भन्दा केटाहरूले ठोस, अर्ध ठोस वा नरम खानेकुरा पाउने गरेका थिए ।
- आयोडिनको उचित मात्रा मिसाइएको अर्थात् प्रति १५ लाख वा सोभन्दा बढी (१५+ पीपीएम) परिमाणको आयोडिन युक्त नुन प्रयोग गर्ने घरधुरी ८२ प्रतिशत रहेका थिए जसमध्ये ग्रामीण क्षेत्र (७८ प्रतिशत) तथा सबैभन्दा गरिब घर (६४ प्रतिशत) को दाँजोमा शहरी क्षेत्रमा ९८ प्रतिशत तथा धनी घरमा ९६ प्रतिशत रहेको देखियो ।

बाल स्वास्थ्य

- नेपालमा विगतको दशकमा खोपको व्यापकतामा भएतापनि १२ देखि २३ महिना उमेरका ६७ प्रतिशत बालबालिकाले मात्र आफ्नो पहिलो जन्मदिनपूर्व सिफारिस गरिएअनुसारका सबै खोप लिएका थिए ।
- करिब १८ प्रतिशत बालबालिकालाई ओरल रिहाइड्रेसन साल्ट्स (ओआरएस) र जिङ्कद्वारा उपचार गरिएको थियो । ११ महिना नपुगेका बालबालिकाले सबैभन्दा कम (११ प्रतिशत) ओआरएस र जिङ्क पाएका थिए ।

- हरेक पाँचमध्ये एक आमालाई उपयुक्त रूपमा नियोनेटल टिटानसबाट बचाइएको थियो (७७ प्रतिशत) । सबैभन्दा धनी घरमा बस्ने ८८ प्रतिशत महिलाको दाँजोमा गरिब घरमा बस्ने ६१ प्रतिशत महिलालाई सुरक्षित पारिएको थियो ।

पानी तथा सरसफाइ

- करिब सम्पूर्ण क्षेत्रमा नै (९३ प्रतिशत) सुधारिएको खानेपानीको स्रोतबाट पानीको प्रयोग हुने गरेको थियो ।
- सुधारिएको खानेपानीको स्रोतमा पहुँच नभएकाहरूमध्ये केवल १४ प्रतिशतले मात्र उचित पानी प्रशोधन विधि अपनाएका थिए ।
- तथापि, पाँच भागमध्ये चार भागभन्दा बढी (८२ प्रतिशत) घर परिवारहरू आफ्ना घरको पानीमा हरेक १०० मिलि लिटरमा १ सीएफयुभन्दा बढी परिमाणमा भएको ई. कोलाईको जोखिममा रहेका थिए उनीहरूको घरमा आपूर्ति हुने पानीमा ≥ १ क्लू/१०० मिलि लिटर रहेको थियो । कुल तीन चौथाइ (७१ प्रतिशत) घर परिवारको खानेपानीको स्रोतमा भएको ई कोलाईको परिमाणले उनीहरूलाई जोखिममा पारेको थियो । धनी घरधुरीको हिसाबमा कुरा गर्दा सबैभन्दा गरिब घरधुरीहरूको पिउने पानीको स्रोतमा ई. कोलाई हुने खतरा बढी रहेको थियो (८८ प्रतिशत सीएफ ५८ प्रतिशत) ।
- नेपालको कुल जनसंख्याको ७२ प्रतिशत सुधारिएको सरसफाइ सुविधा प्रयोग गर्ने घरमा बस्ने गर्दछन् । तथापि केवल ६० प्रतिशतले मात्र एकल रूपमा सुधारिएको सरसफाइको सुविधा प्रयोग गर्ने गरेका छन् ।
- करिब २६ प्रतिशतले भने अझै खुला रूपमा दिशा गर्ने गरेका थिए ।

प्रजनन स्वास्थ्य

- नेपालमा कुल जन्मदर २.३ रहेको छ, यसको अर्थ एक नेपाली महिलाले आफ्नो प्रजनन अवधिको अन्तमा सरदर २.३ जना बालबालिकालाई जन्म दिएका हुन्छन् ।
- किशोरीहरूको जन्मदर: १५ देखि १९ वर्ष उमेरका किशोरीहरूमध्ये १,००० जनामा ७१ जना रहेको छ । कम उमेरमा नै बच्चालाई जन्म दिनु सामान्य भएको छ जसमा २० देखि २४ वर्ष उमेरका महिलामा ६ जनामा १ जनाले (१६ प्रतिशत) १८ वर्ष नपुग्दै एक जीवित बच्चालाई जन्म दिएका छन् ।
- १५ देखि ४९ वर्ष उमेर पुगेका र हालसालै विवाह गरेका महिला वा वैवाहिक बन्धनमा बाँधिएका महिलाले परिवार नियोजनको कुनै साधन प्रयोग गर्ने गरेका छन् जसमध्ये ४७ प्रतिशतले नवीन विधि र २ प्रतिशतले पुरानो विधि अपनाउने गरेका छन् ।
- १५ देखि १९ वर्ष उमेरका महिलामा परिवार नियोजनको साधनको प्रयोग कम हुने गरेको पाइएको छ (१९ प्रतिशत) । अस्वाभाविक सन्दर्भ के भने, शैक्षिक स्तर उच्च रहेका महिलाले परिवार नियोजनको साधनको प्रयोग कम गर्ने गरेको पाइएको छ ।

- १५ देखि ४९ वर्ष उमेरका करिब ६८ प्रतिशत महिलाले प्रसवपश्चात् कुशल स्वास्थ्यकर्मीबाट कमसेकम एक पटक स्याहार पाएका थिए र ६० प्रतिशतले कुनैपनि सेवा प्रदायकबाट चार पटकको प्रसवपश्चात् स्याहार लिएका थिए ।
- १५ देखि ४९ वर्ष उमेरका करिब ५५ प्रतिशत महिलाले स्वास्थ्य केन्द्रमा जन्म दिएका थिए र ५६ प्रतिशतलाई कुशल स्वास्थ्यकर्मीले प्रसव गराएका थिए ।

प्राथमिक बालविकास

- ३६ देखि ५९ महिनाका सम्पूर्ण बालबालिकामध्ये आधा (५१ प्रतिशत) लाई पूर्व शिशु शैक्षिक कार्यक्रममा भर्ना गरेको पाइयो ।
- ५९ महिना सम्मका बालबालिकामध्ये केवल ५ प्रतिशत मात्र कमसेकम ३ वटा बालपुस्तक भएको घरमा बस्छन् र १ प्रतिशतभन्दा कम बालबालिका आफ्ना लागि १० वा सोभन्दा बढी थान किताब भएको घरमा बस्छन् ।
- आमाको शैक्षिक स्तर र घरको आर्थिक अवस्था दुवैले बालबालिकालाई एकलै छाडिने कुरामा प्रभाव पारेको देखियो ।
- समग्रमा ३६ देखि ५९ महिनाका ६४ प्रतिशत बालबालिका प्राथमिक बालविकास (अर्ली चाइल्ड डेभलपमेन्ट-ईसीडीआई) को विकासको सूचकाङ्क अनुरूप बढ्दै थिए ।

शिक्षा तथा साक्षरता

- प्राथमिक शिक्षामा सरदर भर्ती दर अर्थात् प्राथमिक विद्यालयको पहिलो चरणमा जानसक्ने विद्यार्थी ४२ प्रतिशतमा निकै कम थियो ।
- प्राथमिक विद्यालयमा मिलाइएको वास्तविक उपस्थितिको अनुपात ७६ प्रतिशत थियो । साना बालबालिकाको पूर्व प्राथमिक विद्यालयमा वास्तविक उपस्थिति अनुपात ठूला बालबालिकाको दाँजोमा कम थियो र पूर्व विद्यालय जाने वा विद्यालय नजाने सम्भावना बढी थियो ।
- माध्यमिक विद्यालय जाने उमेरका ६२ प्रतिशत बालबालिकाले हाल माध्यमिक विद्यालय वा उच्च शिक्षा लिइरहेका थिए, २७ प्रतिशतले अझै प्राथमिक विद्यालय जानेगरेका र ११ प्रतिशत विद्यालय नजाने गरेका पाइए ।
- साना बालबालिकाभन्दा ठूला बालबालिका विद्यालयभन्दा बाहिर रहने गर्दथे जसमा १६ वर्षको उमेरमा विद्यालय जान थालेका बालबालिकामध्ये २२ प्रतिशत विद्यालय बाहिर रहेका थिए ।
- दुवै प्राथमिक तथा माध्यमिक विद्यालयका निम्ति जेण्डर प्यारिटी इण्डेक्स (जीपीआई) १.०० रहेको थियो जसले प्राथमिक तथा माध्यमिक विद्यालयमा केटा र केटीको उपस्थितिमा कुनै भिन्नता नभएको जनाएको थियो ।

बाल संरक्षण

- ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाका आमा वा स्याहारकर्ताको ठूलो अनुपात (८६ प्रतिशत) लाई नेपालमा जन्मदर्ताको प्रक्रिया थाहा भएतापनि यसको अभ्यास भने ठीक किसिमले हुनसकेको छैन, केवल ५८ प्रतिशतले मात्र जन्मदर्ता गराएका छन् ।
- कुल ५ देखि १७ वर्ष उमेरका ३७ प्रतिशत बालबालिकाहरू बालश्रममा लगाइएका छन् जसमध्ये ३० प्रतिशत जोखिमपूर्ण अवस्थामा काम गरिरहेका छन् ।
- शहरी क्षेत्रका बालबालिका (१६ प्रतिशत) भन्दा ग्रामीण क्षेत्रका बालबालिका (४१ प्रतिशत) बाल श्रममा लगाइने बढी सम्भावना रहेको देखियो ।
- समग्रमा ५ मध्ये १ घटनामा (बालबालिकाको स्याहार नगरेमा, श्रीमान्लाई नभनी बाहिर गएमा, लोग्नेसँग विवाद गरेमा, यौन सम्पर्क राख्न नमानेमा, खाना डढाएमा) लोग्नेको हातबाट कुटाइ खानुलाई सामान्य मान्ने ४३ प्रतिशत महिला थिए । यस्तो मान्यता शहरी क्षेत्रमा (२९ प्रतिशत) भन्दा ग्रामीण क्षेत्रमा (४६ प्रतिशत) बढी रहेको थियो ।

एचआईभी र एड्स

- नेपालमा १५ देखि ४९ वर्ष उमेरका ४ मा ३ जनाभन्दा बढी (७८ प्रतिशत) महिलाले एड्सबारे सुनेका छन् तर केवल ४ मध्ये १ (२६ प्रतिशत) ले यसबारे विस्तृत ज्ञान हासिल गरेका छन् र ५ मध्ये २ जनाले (३८ प्रतिशत) आमाबाट बच्चामा एचआईभी सर्नसक्ने तीन वटै प्रक्रियाबारे सही जानकारी बताएका थिए ।
- करिब ३६ प्रतिशत महिलामा विस्तृत जानकारी थियो, ४५ प्रतिशतमा आमाबाट बच्चामा एचआईभी संक्रमण हुनसक्ने तीन प्रक्रियाबारे जानकारी थियो र ६८ प्रतिशतलाई एचआईभी परीक्षण गर्ने स्थानबारे जानकारी थियो ।

सञ्चार जगत्मा पहुँच र सूचना वा सूचना प्रविधिको प्रयोग

- नेपालका १५ देखि ४९ वर्ष उमेरका सबै महिलामध्ये ५ भागको १ भागले (१९ प्रतिशत) कमसेकम हप्ताको १ पटक पत्रिका पढ्ने गरेका, ४१ प्रतिशतले रेडियो सुन्ने गरेका र ५७ प्रतिशतले टीभी हेर्ने गरेका थिए ।
- कुलमध्ये ११ प्रतिशत महिलाको हरेक हप्ता सञ्चार माध्यमको ३ वटै प्रकारमा पहुँच हुने गरेको देखियो ।

कल्याण

- कुल ८१ प्रतिशत जवान महिलाले आफ्नो जीवनसँग सन्तुष्ट भएको बताए ।
- जवान महिलाका ८२ प्रतिशतले आफू निकै खुसी वा केही खुसी भएको बताए ।

सुर्ती तथा रक्सीको प्रयोग

- नेपालमा १५ देखि ४९ वर्ष उमेरका ९ प्रतिशत महिलाले एक वा सोभन्दा बढी दिनमा चुरोट सेवन गरेको वा सुर्तीजन्य पदार्थ खाएको बताएका छन् ।
- करिब ४ प्रतिशत महिलाले १५ वर्ष पुग्नुअगावै एक खिल्ली चुरोट पूरा सेवन गरेको बताए ।
- १५ देखि ४९ वर्ष उमेरका करिब १० प्रतिशत महिलाले विगतको महिनामा १ वा बढी दिनमा कमसेकम १ गिलास रक्सी खाएको र ७ प्रतिशतले १५ वर्ष पुग्नुअगावै रक्सी चाखेको बताएका थिए ।